

Jolanta Sroczyńska*

 orcid.org/0000-0002-2782-7564

Wartości społeczne w ochronie zabytków – jak nauczać ludzi ich wyróżniania

Social values in the protection of historical monuments – how to teach people to highlight them

Słowa kluczowe: społeczna wartość, ochrona zabytków, Szczeraaków, Jankowo, Piątek, Poznań

Key words: social value, protection of historical monuments, Szczekarków, Jankowo, Piątek, Poznań

1. WSTĘP

Siła skuteczności w konserwacji zabytków nie jest obecnie domeną profesjonalistów, tylko społeczności. Doskonale wiemy, jak konserwować zabytki. Mimo tej wiedzy wciąż jeszcze wiele zabytków jest zaniedbanych. Podstawową przyczyną jest oczywiście głównie brak wystarczających funduszy choć zdarza się, że taki stan jest efektem świadomego działania właściciela, braku dostatecznej staranności urzędników, lub ogólnego braku zainteresowania ludzi tym zabytkiem. Pojawiające się coraz częściej w teorii i praktyce konserwatorskiej wartości społeczne są zdaniem autorki jednym z ważniejszych czynników, wpływających na społeczną partycypację we współczesnej ochronie zabytków.

Miejsca, w których występują wartości społeczne, charakteryzują się kilkoma cechami. Przede wszystkim związane są one ze współczesnością, gdyż oceniane są przez żyjących obecnie ludzi z punktu widzenia ich bieżących potrzeb. Ponadto muszą one posiadać pewne cechy charakterystyczne dla danej wspólnoty, wyróżniane przez nią samą, a przez innych z nią identyfikowane. Ważny jest także otwarty dostęp do miejsca i możliwość doświadczania wartości w tym miejscu. Przestrzeń taka musi dostarczać grupie podstawę, łączącą wszystkich jej członków. Dodatkowo muszą tu zaistnieć warunki dla emocjonalnego powiązania ludzi z miejscem. Przekonanie ludzi o wspólnotowej własności miejsca (mimo że formalnie może ono należeć do

1. INTRODUCTION

A great deal of effectiveness in the conservation of historical monuments is currently not the domain of specialists, but communities. We know full well how to conserve historical monuments. Despite this knowledge, numerous historical monuments nevertheless remain neglected. The primary cause of this is, of course, largely the lack of sufficient funds, although there are cases in which such a state of affairs is the result of the owner's deliberate conduct, the lack of due diligence on the part of officials or a general disinterest in the monument. Social values that are increasingly often appearing in conservation theory and practice are, in the author's opinion, a significant factor, which affects public participation in the contemporary protection of historical monuments.

Places in which social values are present are characterised by a number of qualities. First, they are tied with contemporaneity, as they are assessed by people who are currently alive, from the point of view of their current needs. Furthermore, they must possess certain qualities that are distinct for a given community, qualities that are highlighted by that community itself, and which are identified with it by others. Open access to the site and the possibility of experiencing values there is also important. Such a space must provide a group with a basis that unites all of its members. Furthermore,

* dr hab. inż. arch., Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków, Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej

* dr hab. inż. arch., Institute of History of Architecture and Monument Preservation, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology

Cytowanie / Citation: Sroczyńska J. Social values in the protection of historical monuments – how to teach people to highlight them. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2019;58:60-69

Otrzymano / Received: 20.01.2019 • **Zaakceptowano / Accepted:** 06.03.2019

doi:10.17425/WK58MONUMENTS

Praca dopuszczona do druku po recenzjach

Article accepted for publishing after reviews

osoby prywatnej), jest również jedną z ważnych cech miejsca o wartościach społecznych. Miejsce to charakteryzuje ponadto wrażliwość na wszelkie zmiany kulturowe. Każdy nowo wprowadzany element musi więc być analizowany pod kątem zmian, jakie za sobą pociąga. Nade wszystko jednak miejsca takie charakteryzuje poczucie straty budzące się u każdego z członków wspólnoty, jeśli jest ono zaniedbane lub likwidowane. I to właśnie jest kluczowym argumentem dla włączenia wartości społecznych w ogólny proces waloryzacji obiektu historycznego, gdyż jeśli zabytek zyska wartości społeczne ważne dla danej grupy ludzi, to nie dopuści ona do jego zniszczenia.

2. EDUKACJA W AKCJI

Wyznaczania wartości społecznych trzeba się nauczyć. Wartości te zazwyczaj tkwią nieuświadomione w ludziach, których można jednak edukować w sposób tradycyjny, gdyż są one tworzone przez samych członków społeczności, a nie przez ekspertów. Trzeba więc edukować społeczeństwo, aby umiało tworzyć i odpowiednio chronić własne wartości. Od kilku już lat szuka się najlepszych form edukacji społeczeństwa, które zwiększą partycypację ludzi w ochronie zabytków. Nie powstała jeszcze skuteczna recepta na nią. Wśród wielu koncepcji jedna wydaje się być wyjątkowo interesująca. Jest ona nakierowana na społeczność małych miasteczek i wsi, a więc miejsc, gdzie wachlarz propozycji edukacji jest ograniczony i stosuje model kaskadowy, czyli taki, w którym osoba inicjująca pracuje z małą grupą, której członkowie w następnej kolejności dzielą się z innymi zdobytą wiedzą, a ci przekazują ją dalej. W ramach działań ogólnopolskiego Centrum Edukacji Obywatelskiej, współpracującego z Polsko-Amerykańską Fundacją Wolności, od 2001 r. tworzone są projekty i granty, nakierowane na wyrównywanie szans młodych ludzi pochodzących ze wsi i małych miasteczek, pomagające im wchodzić „w dorosłe życie”. Celem tych projektów jest edukacja młodzieży dotycząca metod organizacji pracy w grupie, sposobów realizacji celu własnego zadania, umiejętność włączania członków lokalnej społeczności do realizacji współpracy, wykorzystywania nawiązywanych kontaktów dla realizacji zadania, a przede wszystkim sposobów autokreacji i promocji własnych dokonań¹.

Wiele spośród zgłoszonych projektów realizowanych jest w oparciu o ratowanie lokalnego dziedzictwa architektonicznego. Uczestnictwo w projekcie dotyczącym ochrony zabytków ma zainspirować lokalnych aktywistów do podejmowania nieszablonowych działań na rzecz swojej okolicy i jej mieszkańców. Szukanie nowych form aktywności, które pozwolą złączyć ludzi z sąsiedztwa w jedną grupę realizującą wspólny cel, może wpływać potem na dalszą partycypację tej grupy w planowaniu rozwoju własnego regionu.

3. DZIAŁANIA W PRAKTYCE

W ramach ogólnopolskiego projektu pn. „Młodzi w Akcji”, przygotowanego przez wspomniane Centrum,

it must feature conditions for people to become emotionally tied with the place. The conviction regarding a place's communal character (despite the fact that it can formally belong to a private individual) is also one of the important qualities of a place that features social values. Such a place is also characterised by a sensitivity to all manners of cultural change. Every newly introduced element must therefore be analysed in terms of changes that it entails. However, most importantly, such places are characterised by a feeling of loss that is inspired in every member of the community should it fall into neglect or disappear. This is the key element that supports the inclusion of social values into the general process of the restoration of a historical structure, for if a historical monument takes on social value that is important to a given group of people, then said group will not let it be destroyed.

2. EDUCATION IN ACTION

Designating social values is something that has to be learned. These values are typically present in people without them being aware of them. However, we cannot educate them in a traditional manner, as they are formed by community members themselves and not by experts. We must thus educate society so that it will be able to create and properly protect its own values. There has been an ongoing search for the best forms of educating society – one that will increase its participation in the protection of historical monuments – for some years now. An effective form of addressing this issue has so far not been devised. From among the many currently known proposals, one appears to be particularly interesting. It is aimed at the communities of small towns and villages, places where educational opportunities are limited and where a cascade model is used, in which an initiator works with a small group whose members then share their newly-gained knowledge with others and they pass it on further. As a part of the activity of the Polish Centre of Civic Education, which cooperates with the Polish-American Freedom Foundation, projects and grants aimed at giving young people from villages and small towns equal opportunities and aiding them in entering adulthood have been organised since 2001. The goal of these projects is to educate youth in methods of organising group work, methods of reaching their own goals, the skill of engaging members of the local community in cooperation, using their contacts to carry out tasks and methods of autokreacji and the promotion of one's achievements¹.

Many of the submitted projects are carried out on the basis of saving local architectural heritage. Participating in a project about the protection of historical monuments is meant to inspire local activists to take non-standard action beneficial to their neighbourhood and its residents. The search for new forms of activity that will make it possible to connect people from a neighbourhood into a group that works towards a shared goal can later lead to further participation of the group in planning the development of its region.

zrealizowano różne zadania promujące kreatywną prezentację przyszłości wybranego miejsca, zmienionego dzięki aktywnej pomocy członków sąsiedzkiej wspólnoty². Grupy młodzieży miały najpierw rozpoznać zasób lokalnego dziedzictwa kulturowego, następnie poprzez ankietyzację wybrać miejsce najwartościowsze dla danej wspólnoty mieszkańców, a jednocześnie zaniedbane. Po uzgodnionym ze wspólnotą wyborze uczniowie mieli wyodrębnić wszelkie wartości tego miejsca, w tym wartości społeczne jakie dana wspólnota wiąże z tym obiektem. Ostatnim elementem projektu było stworzenie wizji miejsca, jakim może stać się w przyszłości dzięki podjętej wspólnej akcji jego rewaloryzacji.

a) Zabytkowy pałac Kleniewskich w Szczekarkowie (gmina Wilków) na Powiślu Lubelskim stał się tematem projektu realizowanego w ramach tejże akcji przez grupę gimnazjalistów z Wilkowa. Został on wskazany przez ankietowaną społeczność gminy jako ciekawy, jednak opuszczony i zaniedbany. Pałac wzniesiono w latach 1910–1913 według projektu Kazimierza Skórewicza, autora m.in. Sali Sejmu II RP w Warszawie. Stanowił świetne dzieło epoki wczesnego modernizmu w Polsce, rozpiętego między „szkołą krakowską” a „szkołą warszawską”. Dwukrotnie niszczonej podczas obu wojen, został w 1944 r. znacjonalizowany. W odbudowanym w 1947 r. pałacu urządzono mieszkania pracownicze. Na przełomie lat 60. i 70. XX wieku budynek odnowiono i zaadaptowano na biura i laboratoria firmy Herbapol. Ta inwestycja w znacznym stopniu zaburzyła pierwotny układ wnętrza oraz częściowo zmieniła także jego bryłę zewnętrzną (ryc. 1)³. Wykupiony przez prywatnego inwestora w 2003 r., nie doczekał się remontu, stoi nadal pusty i niszczeje. W sierpniu 2018 r. wystawiono go na sprzedaż⁴. Mimo że obiekt jest teraz w rękach prywatnych, uczniom udało się zebrać dużą liczbę informacji i zdjęć tego budynku, robionych przez mieszkańców wsi. Odkrywając jego historię, młodzież badała wartości, jakie miejsce to miało i ma nadal dla członków sąsiedzkiej wspólnoty. Uczniowie dotarli także do rodziny pierwszych właścicieli pałacu, którzy po wojnie udali się na emigrację do USA. Zebrane wywiady pozwoliły na stworzenie zbioru historii miejsca, obejmującego także losy ludzi z tym miejscem związanych. Wyodręb-

Ryc. 1. Pałac Kleniewskich w Szczekarkowie (fot. E.S.)
Fig. 1. The Kleniewski family palace in Szczekarków (phot. by E.S.)

3. ACTION IN PRACTICE

As a part of the nation-wide project “Młodzi w Akcji”, which was prepared by the aforementioned Centre, various tasks were performed to promote the creative presentation of the future of a given place, changed thanks to the active help of members of the neighbourly community². Groups of youth were first meant to identify the local cultural heritage stock and then, by performing surveys, select the most valuable location – that was also in a state of neglect – to the given community of residents. After approving the selection with the community, students were meant to distinguish all the possible values of the place, including social values that the given community associated with the structure. The final element of the project was to create a vision of the place concerning how it can look in the future thanks to a joint revitalisation campaign.

a) The historical Kleniewski family palace in Szczekarków (municipality of Wilków) in the Powiśle Lubelskie region became a subject of a project conducted during this campaign by a group of junior high school students from Wilków. The surveyed community identified it as interesting, yet abandoned and neglected. The palace was built in the years 1910–1913 according to a design by Kazimierz Skórewicz, the author of the Building of the Sejm of the Second Republic of Poland in Warsaw. It constituted an excellent work of the period of early Polish modernism, which was suspended between the “Krakow school” and the “Warsaw school”. Damaged twice during both wars, it became state property in 1944. The palace, which was rebuilt in 1947, began to serve as staff quarters. At the turn of the 1960’s and the 1970’s, the building was renovated and adapted into an office and laboratory building by the Herbapol company. This project largely disrupted the original layout of its interiors and partially altered its massing (fig. 1)³. Purchased by a private developer in 2003, it has remained unrenovated and stands empty, deteriorating. It was put on sale in August 2018⁴. Despite the building being in private hands, the students managed to collect a lot of information and photographs of the building that had been made by village

Ryc. 2. Propozycja uczniów rewaloryzacji obiektu. (fot. ze strony: <https://rtpwilkow.wordpress.com/aktualnosci/>, dostęp 12.11.2018)
Fig. 2. The students’ proposal of the site’s revalorisation. (phot. from: <https://rtpwilkow.wordpress.com/aktualnosci/>, retrieved on 12.11.2018)

nione wartości społeczne miejsca, historia pałacu oraz propozycja jego wyglądu po rewitalizacji miejsca zostały upowszechnione w sieci (ryc. 2). Propozycja adaptacji miejsca dla celów wspólnotowych i wyodrębnione wartości pałacu stały się tematem dyskusji na spotkaniu młodzieży z mieszkańcami wsi. Projekt pozwolił wielu ludziom uzmysłowić sobie rangę tego obiektu jako elementu ważnego dla indywidualnej historii życia wielu rodzin. Wzrosło społeczne zainteresowanie losami tego zabytku⁵. Lokalna społeczność przekonała się także, że partycypacja obywatelska to nic trudnego i można wpływać na kształt rozwoju własnego miejsca zamieszkania. Wysoka ocena uczniów, realizujących projekt, w opinii społeczności lokalnej zbudowała u wszystkich przekonanie, że działając wspólnie można z powodzeniem kształtować elementy własnego środowiska kulturowego.

b) Spichlerz zbożowy w Jankowie (gmina Drawsko Pomorskie) został zbudowany w 1905 r. przez Waltera Gropiusa. Jest to jedno z najwcześniejszych dzieł tego architekta, współtwórcy Bauhausu. Wzniesiony w duchu tzw. stylu narodowego, przedstawiał bardzo nowoczesne rozwiązania funkcjonalne. Dwukondygnacyjny korpus główny budynku był spichlerzem podłogowym z dwupoziomowym poddaszem i tzw. wystawką nadwieszoną nad ryzalitem. Do wieży o podobnym nadwieszeniu poddasza wstawiono klatkę schodową i wieżę ciśnień. W części parteru od frontu mieściła się maszynownia i czyszczarnia, do której prowadził szeroki wjazd. Mury budynku wzniesiono z cegły sylikatowej, ustawionej na kamiennej podmurówce. Górne partie wieży i wystawka miały konstrukcję ryglową. Inwestorem był stryj architekta, który na terenach własnego folwarku sfinansował w latach 1906–1909 także cztery domki dla robotników rolnych⁶. Po II wojnie światowej spichlerz wykorzystywano na magazyn i biura Państwowego Gospodarstwa Rolniczego. Od lat 70. XX w. budynek stał opuszczony. Wzbudzając duże zainteresowanie wśród wielbicieli Gropiusa, został wpisany w 1977 r. do rejestru zabytków. Wkrótce majątek wraz ze spichlerzem przejęła Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa, która nie potrafiła znaleźć odpowiedniego użytkownika dla obiektu popadającego w coraz większą ruinę. Losem zabytku zainteresował się R. Kurzątkowski, nauczyciel historii z Zespołu Szkół Rolniczych w pobliskim Gogólczyńcu. Postanowił wykorzystać projekt Centrum do wzbudzenia społecznej aktywności wspomagającej uratowanie tego zabytku. Stworzony przez niego program pt. „Walter Gropius – dzieło wielkiego człowieka warte ludzkich potrzeb” uzyskał wyróżnienie i wiele nagród na różnych konkursach w Polsce i za granicą⁷. Alarm podniesiony przez młodzież obnażył brak działań właściciela w kierunku powstrzymania postępu zniszczeń. Wywiady prowadzone przez młodzież wśród wspólnoty sąsiedzkiej pozwoliły na zaistnienie wartości społecznych tego zabytku, gdyż dotychczas to niemieckie dziedzictwo historyczne było problemem, podsycanym przez politykę narodową. Wartości te powiązано z aktualną historią tej ziemi, z możliwością

residents. By discovering its history, the youth studied the value that the place has had to the members of the local community. The students also managed to reach the family of the palace's first owners, who emigrated to the USA after the war. The interviews collected by them made it possible to create a collection of information about the history of the place, including the fates of people tied to it. The identified historical values of the place, the history of the palace and the proposal of its appearance after revitalisation were published online (fig. 2). The proposal of adapting the site for communal purposes and highlighting the qualities of the palace became the subject of a discussion at a meeting of the youth with the village's residents. The project helped many people to recognise the rank of the structure as an element that is important to the individual history of the life of many families. Public interest in the fate of this historical monument increased⁵. The local community also found out that civic participation is not difficult and that it can affect the development of their place of residence. The high regard of the students who conducted the project, in the opinion of the local community, convinced everyone that when acting together we can successfully shape the elements of our own cultural environment.

b) The granary in Janków (in the municipality of Drawsko Pomorskie) was built in 1905 by Walter Gropius. It is one of the earliest works of this architect, who was the co-creator of the Bauhaus. Built in the spirit of the so-called national style, it presented highly modern functional solutions. The two-storey main body of the building was a floor-type granary with a two-level attic and a so-called extension, overhanging its avant-corps. The tower, which similarly overhangs its attic, featured a stairwell and pressure tower. A section of the ground floor, from the front, housed the machine room and purifying room, which had a broad accessway. The walls of the building were built out of silicate masonry units, placed on a stone base. The upper part of the tower and the extension has a half-timbered structure. The developer was the architect's paternal uncle, who also financed 4 small houses for farm workers on his estate in the years 1906–1909⁶. After the Second World War the granary was used as a storage building and offices of a State Agricultural Farm. Since the 1970's the building has stood abandoned. As it inspired much interest among lovers of Gropius' work, it became a listed heritage site in 1977. Soon after, the estate—along with the granary—became the property of the Agricultural Property Agency of the State Treasury, which could not find an appropriate user for the structure, which fell into greater and greater ruin. R. Kurzątkowski, a history teacher from the Agricultural School Complex in nearby Gogólczyń, became interested in the building. He decided to use the Centre's project to enrich social activity that supported the saving of the building. The programme that he created, named „Walter Gropius – dzieło wielkiego człowieka warte ludzkich potrzeb”

Ryc. 3. Spichlerz w Jankowie Drawskim wg projektu W. Gropiusa z 1905 r. (fot. E.S.)

Fig. 3. The Granary in Janków Drawski, according to a design by W. Gropius from 1905 (phot. by E.S.)

wzrostu ekonomicznych dochodów jej mieszkańców, w związku z poszerzeniem oferty turystycznej regionu. Niewątpliwym sukcesem tego projektu związany jest nie tylko z tym, że spichlerz w końcu oddany został gminie i przeprowadzono remont dachu, ale przede wszystkim z faktem, że społeczeństwu lokalnemu udało się uzyskać nową przestrzeń publiczną dla lokalnych inicjatyw. Wyremontowanie przez gminę w 2004 r. dachu było niestety jedynym działaniem gminy w tym obiekcie. Przed urzędnikami gminy pojawił się nowy cel, który w ich opinii jest atrakcyjniejszą ofertą kulturalną. Podjęto się budowy skateparku w Drawsku, wstrzymując jakiegokolwiek dalsze prace w zabytku. Z pomocą znów ruszyła młodzież, aplikując o nowy grant związany z dziedzictwem Gropiusa. W ramach kolejnego projektu, realizowanego we współpracy z lokalnymi aktywistami, powstał program pn. „Spichlerz Pomysłów”. Miał on rozwijać kapitał ludzki i wartości społeczne mieszkańców wsi Janikowo wraz z całym najbliższym rejonem. Opracowano m.in. propozycje tras krajoznawczych regionu, prezentujących spichlerz oraz inne dzieła tego architekta zachowane w regionie. W 130 rocznicę urodzin architekta (w 2013 r.) udało się wreszcie otworzyć spichlerz i w tymczasowym muzeum zaprezentować mieszkańcom wyniki programów prowadzonych przez kolejne już pokolenie uczniów. Zabrakło jednak na tym spotkaniu samorządowców, którzy zapomnieli o swym poprzednim entuzjazmie dla takiej promocji gminy, a obiekt ze względu na zły stan techniczny znów zamknięto. Odkryty ledwie przed kilku laty nowy potencjał miejsca i stworzone wartości społeczne tego dziedzictwa stały się obecnie symbolem zaniechania i zmarnowania energii młodych. Uczniowie wraz powstałym stowarzyszeniem dla ochrony tego dziedzictwa nie dają jednak za wygraną i składają kolejne aplikacje do następnych edycji grantów. Młodzież szuka nadal poparcia dla ratowania tych zabytków. Nawiązano już współpracę ze szkołami w Niemczech i Towarzystwem Wspierania Rozwoju Pomorza Zachodniego Szczecin-Expo. Pozwala to im ćwiczyć kolejne elementy procesu partycypacji społecznej w ochronie zabytków takie jak pozyskiwanie sponsorów i mediów dla własnych projektów.

Ryc. 4. R. Kurzątkowski wraz z uczniami Zespołu Szkół Rolniczych w trakcie realizacji projektu (fot ze strony: http://www.wdrawskupomorskim.pl/jak_romuald_kurzatkowski_i_jego_uczniowie_ratowali_zabytkowy_spichlerz,n349.html)

Fig. 4. R. Kurzątkowski with students from the Agricultural School Complex during the carrying out of the project (phot. from: http://www.wdrawskupomorskim.pl/jak_romuald_kurzatkowski_i_jego_uczniowie_ratowali_zabytkowy_spichlerz,n349.html)

(Walter Gropius – the work of a great man worthy of human needs in English – author’s note), received a distinction and numerous awards in various competitions both in Poland and abroad⁷. The alarm raised by the youth exposed the owner’s lack of action towards preventing the ongoing decay of the building. Interviews performed by the youth among the neighbouring community made it possible for the social values of this building to come into being, as so far German historical heritage had been seen as a problem, made worse by national policy. These values became tied with the current history of the region, with the possibility of an increase in the income of its residents as a result of expanding the region’s tourism offering. The undoubted success of this project is not only associated with the fact that the granary was finally handed over to the municipality and that the roof was renovated, but that the local community gained a new public space for local initiatives. The roof that was renovated by the municipality in 2004 was, unfortunately, the only action that it took regarding the building. Municipal officials adopted a new goal, which, in their opinion, was a more attractive cultural offering. Construction started on a skate park in Drawsko, putting all work on the historical site on hold. The youth came to its aid once again, applying for a new grant associated with Gropius’ heritage. As a part of another project, conducted in cooperation with local activists, the “Spichlerz Pomysłów” programme was born (Granary of Ideas in English – author’s note). It was meant to develop human capital and the social values of the residents of the village of Janikowo along with its entire immediate area. Proposals of sightseeing routes across the region were formulated, presenting the granary and other works of the architect that survived in the region. On the one-hundred-and-thirtieth anniversary of the architect’s birthday (in 2013), the granary could finally be opened and it became possible to present the results of programmes conducted by another generation of stu-

c) Projekt pn. „Zapomniane opowieści. Kapliczki w gminie Piątek” (powiat łęczycki) uzyskał dofinansowanie Polskiej Fundacji Dzieci i Młodzieży i wspomnianej wyżej Fundacji Wolności w 2011 r. Oparty na podobnych zasadach program pn. „Równać szanse”, miał zwrócić uwagę młodzieży na zaniedbane dziedzictwo własnego regionu, tak charakterystyczny dla wnętrz urbanistycznych wsi i małych miasteczek. Praca w grupie nauczyła uczniów współdziałania, a także różnych sposobów pozyskiwania partnerów i sojuszników do realizacji własnych projektów⁸. Beneficjentem grantu było Towarzystwo Miłośników Piątku i Okolic, które wraz z gimnazjalistami chciało nie tylko odnowić zaniedbane kapliczki, ale uwrażliwić lokalną społeczność na wartości takich miejsc. Uczniowie zbierając informacje na temat historii każdej z kapliczek przeprowadzali wywiady z mieszkańcami wsi. Mimo że kapliczki nie były zabytkami rejestrowymi, to jednak stanowiły wielką wartość dla lokalnej społeczności. Ankiety dostarczyły wiele informacji nie tylko o obiektach, ale też o ludziach tu zamieszkałych⁹. Bogactwo przekazanych historii o przodkach, sąsiadach, fundatorach lub ludziach, którzy modlą się przy nich uzyskiwali spełnienie intencji, złożyło się na powstanie niezmiernie ciekawego zasobu wartości społecznych miejsca, wydatnie wzbogacającego walory krajobrazu kulturowego miejscowości, a także i ofertę

dents in a temporary museum. However, representatives of the local government were not present, as they had forgotten about their prior enthusiasm for this form of promoting the municipality and the building, due to its poor technical condition, was closed once again. The new potential of the place, discovered just a few years ago, combined with the social values of its heritage, have currently become a symbol of abandonment and of the squandering of the energy of the youth. Students, along with the association that has been formed to protect this heritage, do not intend to give up and are applying for new editions of grants. The youth still searches for support in saving these historical monuments. Cooperation has already been established with schools in Germany and the Szczecin-Expo Association for Supporting the Development of Western Pomerania. This makes it possible for them to practice subsequent elements of the process of public participation in the protection of historical monuments such as securing sponsors and media coverage for their own projects.

c) The project „Zapomniane opowieści. Kapliczki w gminie Piątek” (Forgotten tales. Chapels in the municipality of Piątek in English) received funding from the Polish Foundation for Children and the Youth and the previously mentioned Free-

Zapomniane opowieści. Kapliczki w Gminie Piątek

www.kapliczkiokolicpiatku.pl

Serdecznie zapraszamy na podsumowanie projektu „Zapomniane opowieści. Kapliczki w Gminie Piątek” realizowanego w ramach programu „Równać Szanse” przez młodzież gimnazjalną. Wydarzenie to będzie miało miejsce dnia **12.06.2011** o godzinie **18⁰⁰** w Gminnym Ośrodku Kultury w Piątku.

Projekt jest realizowany w ramach programu RÓWNAĆ SZANSE organizowanego przez Polską Fundację Dzieci i Młodzieży i Polsko-Amerykańską Fundację Wolności.

Sponsorzy:
Hurtownia Budowlana Patrimex
Artykuły Spożywczo-Mięsne i Wędliny, Mikołajczyk Józef
Sklep Spożywczo-Monopolowy S.C. Bogumiła Jasińska, Sławomir Jasiński, Jan Szczepaniak
Kotus Józef, Skład materiałów budowlanych
Rada Gminy Piątek

Patronat honorowy: Starostwo Powiatowe w Łęczycy

Patronat medialny: Gość Niedzielny

Organizatorzy: TQM
Towarzystwo Miłośników Piątku i Okolic

Ryc. 5. Plakat zapraszający mieszkańców gminy na prezentację wyników przeprowadzonego projektu (fot. ze strony: http://www.leczycki.pl/asp/_drukuj.asp?typ=13&menu=9&dzialy=9&akcja=artykul&artykul=1739)

Fig. 5. Poster inviting the residents of the municipality to a presentation of the project's results. (phot. from: http://www.leczycki.pl/asp/_drukuj.asp?typ=13&menu=9&dzialy=9&akcja=artykul&artykul=1739)

CZERWIEC

KAPLICZKA W BIELICACH.
O tym jak Niemiec z konia spadł

Kapliczka ta została wybudowana przez mieszkańców wsi z pewnością przed II Wojną Światową (dokładna data nie jest jednak znana). Jej patronką została Matka Boska Fatimska, a samą kapliczkę stworzono na wzór świątyni. Z przekazów mieszkańców wsi wynika, że miała ona wysokość dwóch metrów, a w jej wnętrzu mogło się zmieścić około trzydziestu osób.

W czasie II Wojny Światowej obiekt ten, podobnie jak wiele innych z obszaru gminy Piątek, został zburzony przez Niemców. Z tym wydarzeniem wiąże się historia, która jest wciąż żywa w pamięci społeczności lokalnej. Wszystko działo się na początku wojny, kiedy jeden z Niemców przygotowywał się do zburzenia kapliczki. W tym celu do wozu zaprzęgi konie, lecz kiedy wsiadł i zaczął je poganiać, by szybciej ciągnęły, zwierzęta, jakby czymś przestraszone, mocno szarpnęły i zmusiły Niemca z wozu. Nie udaremniło to jednak zamysłu zrujnowania kapliczki. Nie przetrwała ona wojny. Jednak po jej zakończeniu, mieszkańcy Bielicy postanowili odbudować kapliczkę. Ludzie dawali na ten cel to, co mogli: jedni pieniądze, inni materiały. Samą odbudowę zajęli się murarze mieszkający w Piątku, pan Karlewski.

W 1946 roku kapliczka została poświęcona przez księdza Cieszkowskiego. Od tamtego czasu nie była przebudowywana. Mieszkańcy wsi dbali o nią i porządkowali teren wokół. W 2007 roku przy kapliczce odbyło się powitanie biskupa diecezjalnego Józefa Zawitkowskiego, który przyjechał do piątkowskiej parafii na uroczystość bierzmowania.

Opracowanie na podstawie historii spisanych przez Blankę Podgóorską i Paulinę Kulawczyk

fot. Justyna Matusiak

Ryc. 6. Karta z kalendarza prezentująca historię odnowionej w ramach projektu kapliczki (materiał udostępniony przez J.A. Michalskiego, Urząd Gminy Piątek)

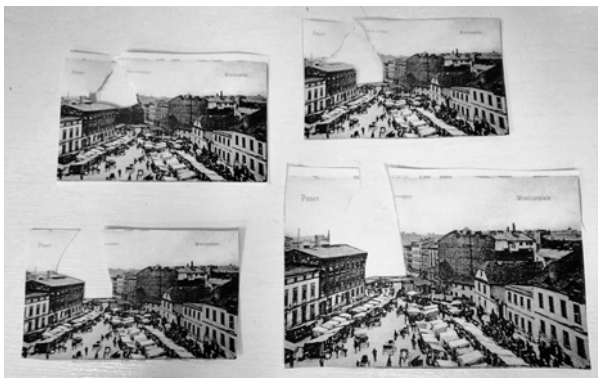
Fig. 6. A sheet from a calendar presenting the history of a chapel renewed as a part of the project (material made available thanks to the courtesy of J.A. Michalski, Office of the Municipality of Piątek)

turystyczną gminy. Dodatkową mobilizacją do aktywnej partycypacji w programie stał się konkurs fotograficzny na temat kapliczek. Nagrodą była publikacja zwycięskich fotografii w specjalnie przygotowywanym kalendarzu ściennym. Stał się on atrakcyjnym materiałem promocyjnym gminy¹⁰. Wybór kapliczek przydrożnych jako temat projektu zrealizowanego w we wsi Piątek wydaje się być szczególnie trafionym pomysłem pokazującym ciekawą formę społecznej edukacji, która zainicjowała emocjonalne zaangażowanie się ludzi w ochronę własnego dziedzictwa kulturowego. Jako element krajobrazu miejsca kapliczki te miały do tej pory znaczenie tylko dla ludzi związanych z kultem religijnym. Obecnie nabrały dodatkowego znaczenia związanego z całą wspólnotą wsi, stanowiąc element jej tożsamości lokalnej w miejscu. Nadane temu miejscu nowe wartości społeczne pozwoliły lepiej chronić te obiekty. Wszystkie kapliczki zostały odnowione wysiłkiem uczniów i wspólnoty sąsiedzkiej. Oprócz wdzięczności ludzi uczniowie zyskali sławę, a przy okazji umiejętność tworzenia różnych modeli działań prowadzących do obranego celu, z wykorzystaniem komunikacji i partycypacji społecznej środowiska (ryc. 6).

d) „Żydowski Poznań” to szczególny projekt, który stworzony został przez uczniów Ogólnokształcącej Szkoły Baletowej w Poznaniu (ryc. 8). On także uzyskał grant w ramach tego samego programu. Jego celem było poznanie przez uczniów historii opustoszałych miejsc istniejących w okolicy własnej szkoły, zlokalizowanej w przedwojennej dzielnicy żydowskiej Poznania. Tak jak w poprzednich zadaniach, cel polegał na uczeniu umiejętności pracy w grupie i edukacji partycypacyjnej wykorzystującej komunikację społeczną w realizacji celu. Wybrana tematyka projektu narzucała (już w swym założeniu) wiele ograniczeń. Tematem zadania była prezentacja dziedzictwa, którego już teraz nie ma. Ankietyzacja mieszkańców dotyczyła raczej pamięci zasłyszanej niż doświadczonej, co było istotne dla tego projektu, gdyż w ostatnich latach zarejestrowano wiele ksenofobicznych zachowań mieszkańców. Aby zdobyć informacje na temat historii pustych miejsc, uczniowie wykorzystali miejskie archiwum. Najbardziej pomocnymi w rozpoznaniu brakującej zabudowy dzielnicy okazały się archiwalne zdjęcia, które odnaleziono także u członków różnych stowarzyszeń, zajmujących się dziedzictwem Poznania, oraz w gminie żydowskiej. Na wyróżnienie zasługuje bardzo innowacyjna metoda poznawania znaczenia pustki w przestrzeni, powstałej w skutek intencjonalnego zniszczenia wybranego elementu zabudowy. Poproszono każdego ucznia z grupy o narysowanie kompozycji składającej się z rzeczy lub osób mających osobiste znaczenie. Z tego rysunku inny uczeń miał wymazać wybrany przez siebie element, a następnie zwrócić go autorowi. Prowadzona przez animatorów projektu dyskusja w grupie uzmysłowiła dzieciom mechanizmy emocjonalnego oddziaływania pustki po rzeczy, którą ktoś obcy wymazał. W drugim etapie działań wycinano budynek starej synagogi z kopii archiwalnych fotografii miasta (ryc. 6). Taki zabieg

dom Foundation in 2011. Based on similar premises as the “Równe szanse” programme (Equal opportunity in English) it was meant to point the attention of the youth to the neglected heritage of their region, which is so distinct for the urban interiors of villages and small towns. Working in a group taught the students to cooperate, as well as various forms of securing partnerships and allies in carrying out their own projects⁸. The beneficiary of the grant was the Society of the Lovers of Piątek and Its Region, which, along with junior high school students, wanted to not only repair neglected chapels, but also sensitise the local community to the value of such places. Students, by collecting information on the history of each of the chapels, performed interviews with residents of villages. Despite the fact that the chapels were not listed heritage sites, they were of significant value to the local community. Questionnaires provided a lot of information not only about the structures themselves, but also about the people who lived there⁹. The wealth of stories collected about ancestors, neighbours, founders or people who had had their prayers answered contribute to the preparation of an immeasurably interesting overview of the social values of the place, profoundly enriching the value of the cultural landscape of the locality, as well as the tourism offering of the municipality. (fig. 5) A photography competition focusing on the chapels became another source of mobilisation to actively participate in the programme. The prize was the publication of the winning photographs in a dedicated wall calendar (fig. 6). It became an attractive piece of promotional material for the municipality¹⁰. The selection of roadside chapels as the main subject of the project conducted in the village of Piątek appears to have been a particularly good idea, demonstrating an interesting form of social education, which initiated the emotional involvement of people in the protection of their own cultural heritage. As an element of the landscape, these chapels had previously only been of significance to people associated with religious worship. At present, they have taken on an additional meaning associated with the entire community of the village, constituting an element of its local identity of the place. The new social values generated for this place have made it possible to better protect the structures in question. All of the chapels were renovated thanks to the efforts of students and the neighbourly community. Apart from gratitude, the students gained fame and the skills necessary to create various models of action leading to a specific goal, with using communication and the public participation of the community (fig. 6).

d) „Żydowski Poznań” (Jewish Poznań) was a special project initiated by students of the General Ballet School in Poznań (fig. 8). It received a grant as a part of the same programme as well. Its goal was for students to learn the history of deserted places in the vicinity of their own school, located in a pre-war Jewish quarter of Poznań. Just as in the previous tasks, the

Ryc. 7. Kopie archiwalnych zdjęć z powycinaną sylwetką synagogi – prace uczniów w ramach projektu (fot. ze strony: <https://mlodziwacji.ceo.org.pl/aktualnosci/zydowski-poznan>)

Fig. 7. Copies of archival photographs with the silhouette of the synagogue cut out (phot. from: <https://mlodziwacji.ceo.org.pl/aktualnosci/zydowski-poznan>)

Ryc. 8. Uczestniczki projektu „Żydowski Poznań” (fot. ze strony: <https://mlodziwacji.ceo.org.pl/aktualnosci/zydowski-poznan>)

Fig. 8. Participants of the “Jewish Poznań” project (phot. from: <https://mlodziwacji.ceo.org.pl/aktualnosci/zydowski-poznan>)

uzmysławiał uczniom, jak bolesna bywa świadoma likwidacja elementu tożsamości danej kultury w krajobrazie miasta. Publiczna prezentacja wyników projektu z udziałem mieszkańców dawnej dzielnicy żydowskiej uzmysłowił wszystkim wartości społeczne miejsc związanych z zacieranymi (także i współcześnie) śladami materialnego dziedzictwa historycznego tej dzielnicy.

3. KONKLUZJE

Projekty edukacyjne prowadzone w ramach kilkunastoletniej już działalności ogólnopolskiego Centrum Edukacji Obywatelskiej są przykładem nieszablonych form edukacji dla wykształcenia odpowiednich, prospołecznych zachowań ludzi, chcących mieć wpływ na kształt własnego otoczenia. Nowa formuła edukacji aktywizującej nie tylko bezpośrednich uczestników projektu, ale także krąg odbiorców – członków tej samej lokalnej społeczności, buduje tożsamość miejsca, opartą na dziedzictwie kulturowym ziemi, naturalnie oswojonym dla współczesnych potrzeb ludzi.

Są one wyjątkowo ważnym przykładem mogącym służyć jako inspiracja dla edukacji społecznej nakierowanej na umiejętność partycypacji w procesie ochrony zabytków. Wzrost świadomości wspólnoty sąsiedzkiej, która dzięki swej aktywności może wpływać na zmia-

goal was to learn the skill of working in a group and participative education, using social communication in the achievement of one's goals. The subject of the project resulted in numerous constraints (even in its assumptions). The subject of the project was to present a heritage that is not present. The survey performed among residents was more about memory that was passed down rather than experienced firsthand, which was significant to this project as many xenophobic behaviours were noted among residents in recent years. In order to collect information about the history of vacant sites, the students used the municipal archive. The items that proved the most helpful in identifying the missing buildings of the district were archival photographs that had also been found by members of various associations that focus on Poznań's heritage, as well as by the Jewish community. Of particular note is the innovative method for learning the significance of emptiness in space that is created as a result of the intentional destruction of a selected building. Every student from the group was asked to draw a composition of items or persons that were of personal significance to them. A different student was then to erase an element of their choice from the drawing and then return it to the author. The group discussion supervised by animators made the children aware of the mechanisms of the emotional impact of emptiness left after something that a stranger has erased. In the second stage, the old synagogue building was cut out from archival photographs of the city (Fig. 7). This activity made the students aware of just how painful the conscious removal of an element of the identity of a given culture from the landscape of the city can be. The public presentation of the project's results with participation of the residents of the former Jewish district made everyone aware of the social values of places associated with traces of the material heritage of the history of the district that is even now being erased (Fig.8).

3. CONCLUSIONS

Educational projects conducted as a part of the nearly two decades of activity of the Polish Centre of Civic Education are an example of non-standard forms of education that help to foster appropriate pro-social behaviours in people who want to have an impact on the shape of their own surroundings. The new formula of activating education that involves not only the direct participants of a project but also its recipients—members of the same local community—builds an identity of the place that is based on the cultural heritage of a land, naturally domesticated to fulfil contemporary human needs.

They are an extraordinarily important example that can serve as an inspiration for social education directed at the skill of participation in the process of the protection of historical monuments. The rise in awareness among a neighbourly community that, thanks to its activity, can affect change within its surroundings, shap-

nę swego otoczenia, kształtując je według własnych oczekiwań i możliwości może wspomóc profesjonalną ochronę zabytków. Coraz więcej obywateli bierze udział w głosowaniach nad celowością finansowania propozycji inwestycji dla własnej dzielnicy z budżetu obywatelskiego. Problem w tym, aby ochrona zabytków została przez to społeczeństwo postrzegana jako ważny projekt godny stałego wspomagania.

Aby ochrona obiektu historycznego stała się naturalną potrzebą dla wspólnoty sąsiedzkiej, trzeba mocniej wyeksponować te cechy zabytku, które są w stanie wygenerować odpowiednio silne wartości społeczne miejsca. Niestety nie ma jeszcze wypracowanej jednej metody działań dla takiej ekspozycji. Wartości społeczne związane z zabytkiem nie mogą być formułowane przez żadnych ekspertów. Muszą je odpowiednio odczuć, a następnie nazwać sami członkowie danej wspólnoty. Specjaliści mogą tylko wspomagać ludzi w ich uporządkowaniu i zaproponować taką metodę ich ochrony, aby jak najdłużej utrzymać je na odpowiednio wysokim poziomie. Wtedy tylko można będzie liczyć na ich pomoc w chronieniu tego zabytku.

Jak edukować ludzi, aby umieli tworzyć wartości społeczne w zabytkach? Najlepszą metodą wydaje się być edukacja aktywna, jasno precyzująca cel i umiejętnie angażująca wspomagających partnerów. Wiara ludzi w skuteczność własnych działań, upór i przekonanie, że to o co walczą warte jest ich wysiłku i może dać im satysfakcję z osiągniętego celu. Walka o utrzymanie zabytku w dobrej kondycji nie powinna ograniczać się tylko do zachowania jego wartości historycznych, artystycznych lub naukowych, ale musi budować w ludziach przekonanie, że chronią ten zabytek dla siebie, aby polepszyć własną przyszłość i uzyskać satysfakcję z dobrze utrzymanego zabytku na własnym terenie.

ing it according to its own needs and capabilities, can support professional historical monument protection. More and more citizens take part in votes on the justification of funding development project proposals for their own districts from citizen budgets. The problem, however, is for the protection of historical monuments to become perceived by society as an important project worthy of permanent support.

In order for the protection of a historical structure to become a natural need for a neighbourly community, the qualities of the structure that are capable of generating strong enough social values of the place need to be exposed more. Unfortunately, there are no procedures for such exposition. Social values associated with a historical structure cannot be formulated by an expert. Specialists can only provide support in bringing order and proposing methods of their protection in order to help keep them sufficiently maintained. It is only then that we can count on their aid in protecting said historical structures.

How to educate people so that they will be able to create social values in historical structures? Active education that clearly and precisely articulates its objective and skilfully engages supporting partners appears to be the best method. People's faith in the effectiveness of their own actions, drive and a belief that what they fight for is worth their effort and can give them satisfaction when their goal is achieved are what matters. The struggle to maintain a historical monument in good condition should not be limited to preserving its historical, artistic or academic value, but must convince people that they protect it for themselves so that they can have a better future and gain satisfaction from a well-maintained historical structure in their area.

BIBLIOGRAFIA / REFERENCES

- [1] Barucki T. Pierwsze realizacje Waltera Gropiusa (w stulecie urodzin). *Ochrona Zabytków* 1983; 36(3–4):277–280.
- [2] Napiórkowska A. Wotum pod lupą. Piątecka młodzież ratuje i kataloguje przydrożne kapliczki. *Gość Łowicki* 2011;22/284:VI.
- [3] Serafinowicz J. Nowe spojrzenie na pałac Witolda i Zofii z Zieleniewskich w Szczarkowie koło Wilkowa. *Powisłe Lubelskie* 2004;1(5):5–6.
- [4] Wohl J. Jak Romuald Kurzątkowski i jego uczniowie ratowali zabytkowy spichlerz. *Głos Ziemi Drawskiej* 13 X 2014, s. 3.

¹ <https://rownaczsanse.pl/o-programie> (dostęp 2.11.2018).

² <https://mlodziwakcji.ceo.org.pl/> (dostęp 20.10.2018).

³ J. Serafinowicz, *Nowe spojrzenie na pałac Witolda i Zofii z Zieleniewskich w Szczarkowie koło Wilkowa*, „Powisłe Lubelskie”, nr 1(5), 2004 s. 5–6.

⁴ <https://kazimierz-dolny.nieruchomosci-online.pl/budynek-uzytkowy,na-sprzedaz/20012355.html>, dostęp 12.10.2018.

⁵ <http://www.panoramalubelska.pl/kat-154,a,841,mlodzi-z-wilkowa-w-akcji.html> (dostęp 20.10.2018).

⁶ T. Barucki, *Pierwsze realizacje Waltera Gropiusa (w stulecie urodzin)*, „Ochrona Zabytków” 36/3–4, 1983, s. 277–280.

⁷ J. Wohl, *Jak Romuald Kurzątkowski i jego uczniowie ratowali zabytkowy spichlerz*, „Głos Ziemi Drawskiej”, 13.10. 2014.

⁸ <https://rownaczsanse.pl/projekt?id=3899> (dostęp 21.10.2018).

⁹ A. Napiórkowska, *Wotum pod lupą. Piątecka młodzież ratuje i kataloguje przydrożne kapliczki*, „Gość Łowicki” nr 22/284, 2011, s.VI.

¹⁰ Finał projektu „Zapomniane opowieści. Kapliczki w gminie Piątek”, Aktualności, Starostwo Powiatowe w Łęczycy http://www.leczycki.pl/asp/pl_start.asp?typ=13&menu=9&dzialy=&prywatnosc=tak&akcja=artykul&artykul=1739 (dostęp 20.10.2018).

Streszczenie

Artykuł w zamierzeniu autorki ma być przyczynkiem do dyskusji nad znaczeniem wartości społecznej zabytków w procesie ich ochrony. Zdaniem autorki wartości te ciągle jeszcze są niedoceniane w naszym kraju. Walo-ryzacja obiektów historycznych opiera się w Polsce nadal głównie na takich przesłankach, jak autentyczność, wartości historyczne, estetyczne lub naukowe, wyznaczanych przez ekspertów. W takim ujęciu zachowanie zabytków ma stać się obywatelskim obowiązkiem, związanym z patriotyzmem lub wyższą kulturą i etyką postępowania. Tymczasem wobec wielkiej migracji ludzi w Europie, powodowanej otwartością granic oraz rynków pracy, bezpośrednie powiązanie z własnym dziedzictwem jest często przerwane. Potrzeba asymilacji na nowym terenie, przy próbie zachowania własnej tożsamości przybyszów, wymusza tworzenie także innych wartości w zabytkowych obiektach historycznych, aby mogły one tych przybyszów prowokować do swojej ochrony. Wartości społeczne nie są tworzone przez specjalistów, ale przez ludzi mających kontakt z danym zabytkiem na co dzień. Kontakt ten jest okazją do emocjonalnego powiązania człowieka z tym zabytkiem poprzez identyfikację wykreowanych przez niego wartości społecznych.

Abstract

It is the author's intention for the article to engage in a discussion on the significance of the social value of historical monuments in the process of their protection. According to the author, these values are still underappreciated in our country. The valuation of historical structures in Poland is still based primarily on such considerations as authenticity or historical, aesthetic or scientific values that are determined by experts. In this perspective, the preservation of historical monuments must become a civic duty, associated with patriotism or higher culture and ethical conduct. Meanwhile, in the face of the great migration of people in Europe caused by open borders and employment markets, the direct link with one's heritage is often severed. The need to assimilate in a new area, with attempts at preserving their own identity made by newcomers, often forces the creation of different historical value in protected sites so that they can provoke these newcomers to protect them. Social values are not created by specialists, but by the people who have contact with historical structures every day. This contact is an occasion to form an emotional bond between man and such a historical site through identifying emergent social values.